

ПРОФЕСИОНАЛНИ РОДИТЕЛСКИ КОМПЕТЕНЦИИ ПРИ ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ПРИЕМНА ГРИЖА

Диана Ст. Нинчева

PROFESSIONAL PARENTAL COMPETENCIES IN PROVIDING FOSTER CARE

Diana St. Nincheva

ABSTRACT: Foster care is a specific form of support (care, service) that should be considered and based on the needs of the child, his or her birth family and the foster parents who take on a surrogate parental function.

KEY WORDS: Foster care, competencies, parents, shared parenting

Развитието на приемната грижа в България налага все по-задълбочено проучване на компетенциите на приемните родители, на които социалната система поверява деца, поставени в риск. Етапът на развитие на социалната услуга се основава на необходимостта от качество при предоставяне на приемна родителска грижа. Това може да бъде постигнато чрез добре подготвени приемни родители, носители на специфични компетенции, но и готови да ги развиват чрез теоретична подготовка и споделяне на опит, чрез различните форми на подкрепа, която имат по пътя на своето професионално израстване.

Приемната грижа е специфична форма на подкрепа (грижа, услуга), която следва да бъде разгледана и основана на нуждите на детето, на неговото рождено семейство и на приемните родители, които поемат заместваща родителска функция. Този „триъгълник на грижата и любовта“ е основен фундамент, върху който се формира концепцията за доброто приемно родителство. Разбирането/разпознаването на симптомите за детското страдание, причинено от раздялата с родното семейство, преживяно насилие, дългосрочна институционална грижа, е познание, необходимо на приемните родители, за да могат да реактивират психологическите процеси и да заличат редицата емоционални, поведенчески, интелектуални, често и физически нарушения.

Реципрочно е страданието на биологичните родители и неслучайно в множество изследвания се посочва, че приемната грижа е услуга, насочена към подкрепа едновременно на детето и неговото рождено семейство. Приемната грижа се разглежда като процес на „споделено родителство“ /разгледано по-долу в статията/. Понятието разширява смисъла и значимостта на професионалната приемна грижа и поставя ангажираните със закрилата на детето възрастни в конкретна роля със специфични задачи. Отдаването на добра грижа, съобразена с основните принципи на социалната услуга, изисква приемните родители да притежават набор от професионални компетенции, което ги превръща в специалисти, които могат да поемат и изпълнят конкретни задачи. Дефинираните компетенции са основание да се разработи инструментариум от вътрешни правила от страна на доставчика на социалната услуга като гарант за качество на предоставената грижа.

Изведените в нормативната база изисквания за утвърждаването на приемните родители са само основа, върху която социалният работник извършва своето проучването. Законът за закрила на детето /Чл.31/, Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях /Чл.10/ визират обстоятелствата, които са основание социалният работник да изготви оценка и да даде своето заключение за възможностите на кандидат приемно семейство да отговори на потребностите на дете в риск. Критериите за оценяване и обучение на кандидати за приемни родители са формулирани и в *Методиката за условията и начина на предоставяне на социалната услуга, Приемна грижа* /Глава 2, Раздел 1, Стандарт 3/.

При оценяване на кандидатите за приемно семейство се прави комплексна преценка на възможността да осигурят материални условия за отглеждане и развитие на детето, включително лично пространство за детето в жилището. Проучват се качествата на личността,

готовността, разбирането на същността и ролята на приемната грижа и мотивацията на кандидатите за предоставяне на услугата.

Притежаването на лични качества само по себе си не е достатъчно за предоставяне на професионална приемна грижа. Професионалното развитие на приемния родител е процес на непрекъснато учене и предполага набор от ключови компетенции, необходими в отговор на нуждата от грижа, ориентирана към разпознаване както на физиологичните, така и на психо-емоционалните потребности на детето. Ето защо, когато поставяме нуждата от качество на предоставянето на приемна грижа е наложително да говорим за подход на професионализиране и обучение, ориентиран към развитие на компетенциите на приемните родители.

Изследването и развитието на професионалните приемни родители предполага разбирането на значението на основните компетенции като гарант за добра грижа. Концептуализирането на изследването на понятията компетентност и компетенции дава широка представа за значението им в различните научни направления и професии. Непосредствената връзка с професията *Приемен родител* дава възможност за задълбочен анализ на нуждата и извеждането на специфични компетенции, положени за разгръщане на понятието „добра родителска приемна грижа“.

„Компетенциите се определят като динамична комбинация от знания, разбиране, умения и способности, които се придобиват или развиват в самото обучение. Тяхното формиране трябва да бъде цел на всяка образователна програма“ (Милков, Л.)

G. Creetham и G. Chivers разработват през 1998 година (329, с. 26–40) холистичен модел на професионалните компетенции, като включват пет раздела от взаимно свързани компетентности и компетенции:

- Когнитивни (познавателни) компетенции. Включват основни теории и концепции, а също така и неформално, неявно знание, придобито експериментално, знание „да знаеш какво“, основано на разбирането „да знаеш защо“, изисквано от компетентността.

- Функционални (служебни) компетенции. Уменията „да знаеш защо“ включват нещата, които работещата личност в определена професионална област трябва да може да направи и е способна да демонстрира.

- Персонални (поведенчески) компетенции. „Да знаеш как да се държиш“. Те са дефинирани като сравнително трайна характеристика на личността, причинно свързана с ефективно или отлично изпълнение на работното място.

- Етични (нравствени) компетенции. Разглеждат се като владееене на подходящи персонални и професионални ценности на личността и способности за вземане на надеждни решения, базирани на работни ситуации.

- Метакомпетенции. Свързани са със способността за справяне с глобалните промени, както в света, така и в страната, а също така и с обучение и отразяване на новопридобитите знания в практиката.

Обучителният процес на професионалните приемни родители стои в основата на развитие на необходимите компетенции. Той е законово регламентиран и е основан на експертен анализ по отношение на съдържанието, методиката, практиката на предлагане. Въведеният подход чрез обучението е ориентиран в посока на развитие на компетенции на приемните семейства, което от своя страна води към повишаване и развитие на механизми за контрол на качеството на социалната услуга.

През целия период на обучение и последващо професионализиране приемният родител овладява разнопосочни и специфични компетенции и способности за подкрепа на детето и неговото рождено семейство. Познаването на принципите и подходите при грижите за дете, разделено от своите рождени родители, са специфична компетенция, която характеризира процеса на грижа. Приемните родители придобиват уменията да „изобретят език“, който да окаже гостоприемство на детето, което влиза в семейството със своята непозната за приемните родители история. Умението да посрещнат детето, да го разбират отвъд поведението, мълчанието, думите се формира в първите моменти на обучение. Разширява се разбирането за психо-емоционалните характеристики на детето със страдание. За придобита компетенция се счита уменията на приемното семейство да разпознава страданието от раздялата и загубата при детето; да зачита чувствата му; да създават усещането у детето за безрезервно приемане и разполагане както емоционално, така и физически в пространството. Други специфични

умения, които засягат както когнитивните, така и функционалните компетенции водят към развиване на разбирането за нуждата от зачитане на историята на живота на детето и разбирането за неговата уникалност.

Персоналните поведенчески компетенции на професионалния приеман родител се формират върху теоретичната основа, която касае психо-емоционалното страдание, засегнато по-горе, но също така придобиване на познание за развитието на детето – задачите на възрастовото развитие и кризи. Тази компетенция осигурява възможност да бъдат поставени изисквания и очаквания към детето, които са съответни на възрастта и капацитета му. Развива се разбирането за значението да се поставят правила и граници на детето чрез добро родителско отношение. Приемният родител притежава компетенцията да насърчава позитивното поведение на детето, неговите постижения и да използва техники за намаляване на неприемливото поведение. Тази част на набора от компетенции дава възможност приемният родител да се справи успешно с проблемното поведение на детето, като основава родителските си решения на познанието да търси причините за поведение, основани на страдание, на влиянието на емоционалните му преживявания, раздяла, разпокъсаност на живота, недостатъчно развити социални и житейски умения, negliжиране, преживяно насилие и пр.

Специфичните поведенчески компетенции включват развитието на саморефлексия у приемния родител или умение да осмисля ролята на родителска роля, като способност да разсъждава върху решенията и действията си, но също така и върху своите намерения, мотиви, предразсъдъци, емоции с цел да ги разбере по-добре, да оцени ползите и последствията за детето от изборите и наложен подход. Това дава възможност на приемния родител да си даде сметка за влиянието на родителските решения и поведение върху взаимодействието както с приемното дете, така и с всички участници в процеса на приемна грижа – членове на семейството, рожденото семейство, ангажираните социални служби и др. Рефлексивното родителско поведение, разгледано като специфична компетенция, дава възможност приемният родител да разбира нуждата си от това да търси подкрепа в процеса на грижа; да открива нови ресурси и опит извън процеса на обучение; да може да анализира и осмисля личната практика; да може да оценява личната си намеса; да осъзнава границите на собствените възможности, да отхвърля идеята за всемогъщество; да развива умение за контрол на собствената си фрустрация, без това да се отразява на връзката с детето; да осмисля ползите за себе си и за детето, на което се оказва помощ.

Умението на приемния родител да работи в екип със социалните служби, с рожденото семейство и др., е друга поведенческа компетенция, която обуславя планиране насочено, към стремежа детето да бъде поставено в центъра на вниманието на ангажираните в целия процес на приемна грижа. Активната позиция на приемния родител, базирана на компетентно родителско поведение и на това, че най-добре познава детето, осигурява възможност за предложения, защита на неговите права и интереси, застъпничество, участие в планиране на грижата за детето и пр.

Много важен акцент при професионализирането е развитие на умения у приемния родител за активно участие в процеса на споделено родителство. Концепцията за споделено родителство „предполага запазване на ролята на родното семейство в степента, в която то има капацитет да изпълнява функциите си, и едновременно с това чрез приемното семейство, чрез професионалисти, предполага поемане на функции, които то не успява да реализира достатъчно добре (Мартенс, А., 2007).

В този случай настаняването извън родното семейство се възприема като допълващо или споделено настаняване. Общите функции на семейството се разпределят /не се заместват/ между биологичното, което дава родството и принадлежността, приемното, което осигурява грижа и привързаност, и професионалния екип, който поема социализиращите функции на семейството – учене, интереси, връзка с родното семейство, с институциите и пр“ (Петрова, Н.).

„Възприемането на приемната грижа и изобщо на алтернативната грижа като споделена позволява да се прилага подход на екипна работа около случая на детето – с ясни роли. По този начин ролята на социалните работници от ДСП / ОЗД е да споделят грижата за детето с приемното и родното семейство. Задачата на професионалистите в екипа е да се опитват да

съхраняват и стимулират поемането на все по-голяма част от функциите на родителството на родното семейство и близките.

Екипната работа предполага и развитие на нагласи за търсене на професионална подкрепа. „Важно е приемните родители да разберат, че търсенето на професионална подкрепа и помощ е израз на професионализъм, а не на некомпетентност. За съжаление и в професионалната, и в житейската култура на възпитателната и социално-педагогическата дейност все още е твърде разпространено разбирането, че търсенето на помощ показва неспособност за справяне. В действителност става дума за споделена отговорност и за необходимост от обединяване на усилията на различни специалисти като условие за качество на помагащото взаимодействие. С други думи търсенето на професионална подкрепа е неотменна част от пълноценно, наречено качество или професионализъм, и по-големи съмнения за некомпетентност биха се появили, ако едно семейство или отделен родител твърди, че всичко е отлично, че няма никакви трудности и въпроси, че всичко му е пределно ясно и пр. Всеки, който има познания и опит в грижата за деца изобщо и в частност за деца в риск знае, че това е невъзможно и че ако някой го твърди, има друга причина за това. Основна задача на социалните служби от системата за закрила на детето и на доставчиците на услуги е да създадат всички необходими условия за оказване на професионална подкрепа на приемните семейства. Тези условия биха могли да се определят като:

- доверие, уважение и зачитане на личното и професионално достойнство между различните участници в процеса на предоставяне на услугата и особено между социалните работници, отговарящи за приемното семейство от страна доставчика (НПО или община) ;

- ясна система за професионална подкрепа – придружаване, консултиране, супервизия, спешна намеса. Необходимо е тази система да бъде налице и семействата да бъдат информирани как тя работи и как те могат да я ползват по своя заявка. Приемното семейство трябва да знае към кого, за какво могат да се обръщат, по кое време и в какъв период от време могат да очакват помощта.

- приемното семейство трябва да участва като пълноправен член на екипа по случая на детето, което е настанено“.

Етичните компетенции са необходима част от развитието на всеки специалист, ангажиран с помагащите професии. Професионалното им полагане пред приемните родители е част от процеса на обучение, в който се поставят принципите на предоставянето на социалната услуга. Зачитането на личността на детето, на неговата индивидуалност; развиването на толеранс и уважение към рождените му родители; разбиране, приемане и прилагане на принципите на социалната работа и ангажираните институции са част от въведените етични правила. В основата на усвояването на спецификата в грижата за приемни деца стоят персоналните личностни качества и ценности на всеки приемен родител.

Преди да разгледаме последната категория от понятията, свързани с компетенциите на професионалния приемен родител, а именно мета –компетенциите, ще направим връзка със заключението, че развитието на компетенциите на приемните родители е учене през целия живот.

Усъвършенстването на знанията и уменията преминава през базисното обучение в началото на процеса на оценяване и по-късно през поредица от обучения, на които освен теоретичните знания, богатство са и вече натрупаният родителски опит и развитото умение за работа с детското страдание. Компетенциите се усъвършенстват и чрез споделения специфичен опит в групите за самопомощ на приемни родители.

Супервизията е част от стандарта за качество на социалната работа с деца. Тя е форма на подкрепа, необходима за развитие на професионалните компетенции на приемните родители, която се основава на теоретични психологически подходи за човешкото развитие. Супервизията на приемните семейства дава външен поглед на емоционални процеси, върху които трудно може да бъде наложен рефлексивен контрол. Тази форма на развитие на компетенциите дава възможност на приемния родител, воден от супервизор, сам да стигне до същината на поставения проблем, да го погледне отстрана и да генерира нови стратегии за решаване на дадена ситуация. Обратната връзка на специалиста работи за подобряване на ситуацията, но и развива нови нива на компетенции за приемното семейство.

Метакомпетенциите са притежаване на глобален поглед върху развитието на целия процес на развитие на социалната услуга *приемна грижа*. Те могат да се разгледат като възможност всеки приеман родител да предава своя опит. Добре е процесът да бъде фасалитиран от специалист, за да може партньорството при предаването на ценностите в тази значима професия да постигне своята цел.

Професията “приеман родител” е регламентирана в Националния класификатор на професиите и длъжностите през 2007 година, подклас 5 – Персонал, зает с услуги за населението, търговията и охраната, подклас 53 – ПЕРСОНАЛ, ПОЛАГАЩ ГРИЖИ ЗА ХОРА, група 531 – Персонал, грижещ се за деца и помощници на учители, под номер 53113004.

Това налага приетите форми за обучение и поредицата публикации за изследване на компетенциите да бъдат обобщени и утвърдени в държавни образователни изисквания за обучението на приемните семейства. Очертаването на профила на компетенциите на професионалните приемни родители ще въведе ясни критерии и професионална рамка, необходима за задълбочена качествена оценка, основана на единен стандарт и ще постави приемните родители в отговорна, споделена професионална роля, основана на ясни правила, въведени чрез утвърдени изисквания за компетенции.

Литература:

1. Закон за закрила на детето. (2000). ДВ. бр. София.
2. Наредба за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях. (2019). ДВ. Бр. 38, 10. 05.
3. Методика за условията и начина на предоставяне на социалната услуга „Приемна грижа“. (2013). София.
4. Закон за социалните услуги. (2020). ДВ. Бр. 24 ат 22 март 2019 г.
5. Банова, В., Н. Петрова и др. (2011). Обучителна програма по приемна грижа. УНИЦЕФ. София.
6. Милков, Л. (2006). Иновациите във висшето икономическо образование. Международна научно-практическа конференция „Конкурентни стратегии във висшето образование“. Международно висше бизнес училище-Ботевград. Сборник материали. Ботевград.
7. ООН, Насоки за алтернативна грижа, 2010: www.sapibg.org
8. Петрова-Димитрова, Н. 2013). Приемната грижа като споделено родителство. Резултати от практико приложно изследване. Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“.
9. Банова, В., Н. Петрова и др. (2015). Посрещане на детето. Сборник с информация и методически материали за работа с кандидат осиновители и кандидати за приемни родители. Държавна агенция за закрила на детето. София.
10. Петрова-Димитрова, Н., Е. Налбантова, А. Миланов. (2017). Концепция за професионализация и специализация на приемната грижа в България. София.

Диана Страхилова Нинчева
докторант
катедра „Социални работи“
Педагогически факултет
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“